

IX.

2. Na jednom nadvratniku je natpis:

·PETRO CHRYSAVO¹⁾ IVRIS CONSVLTO
HVIVS ÆDIS PRÆSIDI BENEMERITO
DONATVS PRONEPOS²⁾ ·F·C·OB·MCCCC³⁾.

U Korčuli, dne 26. srpnja 1890.

F. Radić.

K r i t i k a.

(Konac. Vidi br. 3).

O komadu br. 29 ništa negovori g. B., a očito je to ulomak plošnorezane tice, zar orla, kojega je sačuvan rep i tri kreljuti lijevoga krila. I on je s naopaka nacrtan a povaljeno pečatan.

Gosp. B. neopisuje ulomke br. 30 i 31. Teško bi bilo pogoditi čemu je pripadao poput čepa napravljen komad br. 30. Na br. 31, koji je razdijeljen na četiri pojasa, opažaju se u gornjem pojasu kao tragovi tice. U drugom je pojasu niz palmeta združenijeh kao u br. 28; treći, najširi pojas je prazan, a u najdonjemu je pojasu urezano vizantinsko oponašanje lezbičnog kyma. Taj je komad po svoj prilici čest nadvratnog luka, jer nosi na sebi slabe neke uspomene rimskoga luka urešena poput arhitrava, a mogao bi da bude i čest luka ciborija. Sva je prilika, da taj komad potiče iz VI ili VII vijeka.

Ulomak br. 36 može da pripada obrubu ciborija, kako piše g. B., ali „pluteja“ nemislim, jer u koliko mi je poznato nigdje kuke nijesu nagjene na plutejima. Ulomak br. 24 nemarno je nacrtan, pa se nemože da razabere njegova izradba niti mu je pouzdana veličina. On sadrži iste motive i isto njihovo poredanje, kao i br. 36, samo što su mu kuke okrenute na protivnu stranu. Obadva ta komada su našasta u groblju na Kapitolu, i g. B. kaže, da su obadva od „domaćeg kamena“, dakle svakako od istoga gradiva, te ako su jim jednake širine i jednake izradbe, cijjenim, da pripadaju svakako istomu spomeniku, ako li ne i istomu komadu obruba ciborija, jedan s desne, a drugi s lijeve strane, kako je suditi po simetričnom položaju kuka jednog i drugoga komada. I po ovom slučaju se lako može razumjeti, kolika je potreba, da naše hrvatske iskopine budu svekolike tačno i vijerno nacrtane.

Ob obrubnoj pletenici na komadu 37, piše g. Bulić, da je „motiv običan u drugoj perijodi starokršćanske umjetnosti.“ Takova općenita klasifikacija nemože nikoga da zadovolji, pa je trebvalo, da g. B. bude potanje opisao tu pletenicu. Ja sam u svojem pokušaju klasifikacije vrpčastijeh ureda ovu pletenicu nazvao bio⁴⁾ „dvostrukom pletenicom zaruženom sa

¹⁾ U svezi HR. ²⁾ U svezi NE. ³⁾ fieri curavit obiit 1400.

⁴⁾ V. Viestnik god. XII, Br. 1, str. 13.

umetnutijem prepletenijem nepravilnijem krivočrtnijem zatvorenijem komadima, koji su i među sobom vezani poput lanca“, a mogla bi se zvati prostije i dvostrukom pletenicom združenom s lancem. Meni se ne čini, da je baš ova vrst pletenice *obična*, jer ju niječam našao ni u Jacksonovu djelu, ni u Cattaneovu, nego se ona možda nahodi u djelima, koja meni žalibože nijesu pristupna. O polju ove ploče, što ga zove okvirom, spisatelj kaže, da u njemu „jedva razabiremo simboličnu ornamentalnu pticu i početak dijagonalnoga trostrukoga pletera.“ Još o tom ulomku piše: „Kompozicija i izradba pristaju s ostalima ulomcima našastim na Kapitolu, te cijesimo, da je ovaj ulomak takodjer čest pluteja ili obložne ploče.“ Biće zar odviše smjelo, ali se meni ipak čini, da bi taj ulomak mogao biti gornjijem vrhom timpana ciborija, na sred kojega je mogla biti dvostruka pletenica trostrukog prutka složena u križ sa krajevima završenijem u dvije kuke, kako je vigjeti na sačuvanom gornjem kraju. Tica bi onda bila u gornjem desnom kutu, a vigjeti je jednu kuku i gornju stranu desnoga kraka križa.

O drugom ulomku, koji takodjer nosi br. 37 ništa nespominje g. B. To je produljasti komadić, na kojemu je dvostruka pletenica poput raspredena konopca na dvije žice sa probijenijem zrcem u svakom okretaju. Cattaneo (str. 136) spominje iz Lateranskoga muzeja jedan veliki križ urešen pletenicama, o kojijema kaže, da zbog njihove finoće i zato što u svakom okretaju uklapaju po zrno bisera, kao što su jih običavali izdjavlati Grci u VIII vijeku, cijeni, da je to njihova rabota iz toga zemana.

O komadu br. 38 piše g. B., da se može kazati isto kao što je rekao ob opisanomu br. 37, to jest, da je „čest pluteja ili obložne ploče.“ Teško mi se čini, da se može o njoj što nagagjati kad je tako krupno osakaćena, da joj ostaju samo alabi tragovi uresa, po kojijema se jedino može reći, da je iz VIII ili IX vijeka. Ulomci br. 39 prikazuju nam najljepši kod nas do sada nagjeni mješoviti hasurasti pleter.

Nepripadaju dakle, kako misli g. B. „svi kninski ulomci po dobi i slogu baš devetom ili desetom vijeku“, već jih ima svakako i iz VIII. Da se g. B. nebude odviše pouzdao u R. de Fleury-a, možda bi se i sam bio dosjetio, da barem neki kninski ulomci pripadaju VIII vijeku; a to se može dokučiti po onomu gje kaže, da „nemogu biti postanjem kasnije od devetoga i desetoga *premda starijima možda da*“ (str. 21). G. B. piše prije, da je R. de Fleury postavio „kao izvjestno pravilo, da pluteji sa takozvanim karlovinčkim ornamentom pojavljuju se samo u devetom vijeku, a da u desetom više jih se ne gradilo“ pa dodaje, da nevidi razloga opirati se tomu zaključku „tim više, što i velevažni Branimirov spomenik, ulomak nadvratnika od njega sagrađene crkve, sa srodnim ornamentom kninskih ulomaka očito ga potvrguje svojom uklesanom godinom 888“, pa na istoj strani kaže, da je crkva na Kapitolu „sazidana, devetoga ili najkašnje desetoga vijeka.“ Ako je istina što R. de F. piše, zašto onda nagagjati, da bi crkva mogla biti i iz IX vijeka? a ter nije istina, zašto mu g. B. u svemu ostalomu tako slijepo vjeruje? Nego, pravilo postavljeno od R. de Fleury-a srušilo se je po sebi, kad je Cattaneo

dokazao, da su se spomenuti pluteji gradili i u VIII i X, pa čak i u početku XI vijeka.

* * *

Izuzamši ono što sam već napomenuo o dobi ulomaka natpisa knjiških, g. B. je najčestitije riješio pitanje o nagagjanju, čitanju i popunjavanju tih natpisa; — ali će mi ipak dopustiti, da i o tome izrazim svoje mnjenje, premda je njegova starija.

Na ulomku br. 4. drugo slovo prve brazde je g. B. uzeo za S, a mislim da bi se lašnje moglo primiti za O, tijekom više što je, poput ovog krnjatka, takogjer manje od drugih slova i ono prvo O na drugoj brazdi, i što donji kraj ovog okrnutog slova ne završuje kako onaj u slovu S, zadnjemu u prvoj riječi iste prve brazde Promjenivši to slovo, promjenjuje se Buličevo nagagjanje u čitanju cijele prve riječi, koja nemože više da bude ISF(?P)CVS nego zar TOPCVS ili IOPCVS, TOFCVS ili IOFCVS. Najprilicnije mi se čini da bi se moglo primiti ovo zadnje čitanje, jer bi značilo vlastito ime *Jovko*, kao umanjujuće od *Jovo*. „Odnosno na crkvu, na koju bi se mogao odnositi ovaj ulomak“ „našast na Kapitolu“, koji govori o nekome IOFCVS ABBAS, g. B. je mnenja, „da nebi mogla biti ona ista S. Bartula, jer ova dolazi uz nadarbinu „sacerdotium,“ što je isto kao župnička nadarbina, dakle sasvim neodvisno crkveno biće“, premda i sam prije kaže da „Ime opata pozivlje u pamet samostan, dosljedno samostansku crkvu, i to na mjestu našašća, na Kapitolu, za devetoga vieka, kako nam po prilici svjedoče paleografični kriteriji“, što i nemože da bude drugčije, jer i sve ostale druge do sad izpitane činjenice, kako smo vidili, svjedoče za opstanak crkve i samostana S. Bartula na Kapitolu, a ovaj ga ulomak još bolje potvrđuje. — U prošastnom broju „Viestnika“ iznijelo je kninsko starinarsko društvo na vijelo još i novo pismeno svjedočanstvo o crkvi i samostanu S. Bartola na Kapitolu, iz rukopisa „u knjižnici knezova Fanfonja“ u Trogiru, u poglavlju „*Delle Chiese e Monisteri antichi e presenti per la Diocesi di Knin.*“ Tu naime piše: „Era famosa nei tempi antichi la chiesa di S. Bartolomeo, la quale era *abbazia con Monistero vicino* e chiamasi il luogo modernamente *Bartulina*“ (crkva); a dalje „*Ecclesia S. Bartholomei de Trin.* Era antichissima Badia fondata prima del Capitolo canoniale, il quale da essa prese il patrocinio ed il sigillo.“ Nakon ovoga cijenim, da g. B. neće tražiti još i drugih podataka za dokaz, da je na Kapitolu zbilja opatojala crkva S. Bartula sa samostanom, i da će se odrediti mnenja, da je na Kapitolu mogla da bude još i biskupska crkva S. Marije.

Tumačenjem dvaju ulomaka natpisa na cjelovitijem plutejima br. 5. i 6. g. B. dolazi do zaključka, da „nadpis potiče iz dobe samoga Držislava kralja“, dakle iz druge polovine desetoga vijeka, pa tijekom i sam pobija mnjenje Rohault de Fleury-a, da se pluteji sa spletenijem vrpčastijem uredima nebi bili gradili i u X. vijeku. — G. B. neće nikako da pristane na mnjenje, koje mu se i samo po sebi nameće, da bi dva pluteja mogla biti neposredno spojena, i tvrdi, da ne samo „fali čest izpred prvog ulomka“, nego još i čest među ulomcima“ te i „čest po svoj prilici i poza drugim

ulomkom nadpisa“. Stalno je, da nema česti izpred prvog ulomka, pa ni one za drugim ulomkom, ali se meni čini, da obzirom na „Neppravilni oblik akuzativni IN TEMPVs mjesto *in tempore*“ kao „dokaz da naš ulomak potiče iz dobe, kada se za slovničku dosljednost malo marilo“ i na „drugu slovničku nedosljednost običnu takodjer za druge polovine srednjega vieka, akuzativni dočetak D//IRZISCLaV DVCEm MAGNVm mjesto pravilnoga genitiva D//IRZISCLaV(?i) DVC(?is) MAGN(?i)“, što sve sam g. B. priznaje, može se slobodno pomisliti, da dva ulomka slijede neposredno jedan za drugim, i primiti čitanje:

(Svatas) CLaV DVX HROATORum IN TEMp(?ore)D//

IRSZISCLaV(?i) DVC(?is) MAGN(?i) tijekom više, što nas na takovo čitanje ovlašćuje i zadnje slovo prvog ulomka koje nam uz prvu nepotpunu riječ drugoga daje samu jednu potpunu riječ DIRZISCLaV(?i). Tijekom čitanjem dobivamo relativno potpun smisao, koji bi nam potvrgivao „očevidnu suvremenost bana Svetoslava sa kraljem Držislavom“. Natpis bi se mogao popuniti onda kakvijem glagoljem kao n. pr.

AEDEM HANC, . . . ili CIBORIVM HOC, . . . ili CHORVM HOC PRO REDEMPTIONE ANIMAE SVAE STRVXIT . . . ili STRVERE FECIT.

Po paleografičnijem kritikerima mogla bi dva ulomka br. 5 i 6 slobodno pristajati i uz VIII. vijek, a ne samo uz „deseti,“ kako tvrdi g. B. Dva slova R, ono na kraju riječi HROATOR i ono u riječi DIRZISCLV jednaka su kao u natpisu na sarkofagu nadbiskupa Gracijosa u Ravenni iz god. 788¹⁾. Velikaški naslovi u tom natpisu prevedeni su iz hrvackoga, ništa nije lašnje dakle nego da je *dux* prevod riječi *župan*, a *dux magnus* = *veliki župan*. Gospodinu B. i Dr. Rački-emu, koji prevode *dux* sa *ban*, nemože da bude jasan naslov *dux magnus*.

* * *

A sad da primjetim koju i o poglavju B. Buličeve knjige, u kojemu je opis drugih „dalmatinskih ornamentalnih spomenika po dobi ili slogu srodnih hrvatskim spomenicim u kninskoj okolici.“ Tu ima govora najprije I. ob objelodanjenijem, pa onda II. i o neobjelodanjenijem nekijem spomenicima.

O južnijem vratima na Stolnoj crkvi S. Dujma nemože bit sumnje, da nije su iz sedmoga vijeka, jer se iz povijesti zna po Tomi arhidjaku, da je „nadbiskup Ivan Ravenjanin, koji je biskupovao oko polovine sedmoga vieka, pročistio Dukljanov Mauzoleum od poganštine, *napravio nova vrata*“ itd., te ima pravo g. B. što piše da po kompoziciji motiva i po površnosti izradbe taj spomenik „može sasvim dobro pristajati u sedmi viek“. Pojas praga tih vrat, na kojemu su kružnice, nije s druge strane zarubljen „*torom* na biserje“ već bisernom grivnom (nj. Perlenstab) ili gjerdanom. Torus se zove podeblji štap, obla grivna, koja u nikakovo doba nije bila urešena bisernijem zrnjem ni drugim nanizanim elementima. Da tu nije torus nego *astragalus*, razumije se i po slici u Eitel-

¹⁾ Catt. sp. dj. str. 170.

bergerovoj knjizi¹⁾, na kojoj se vidi da je on samo mrvu širi od pločica ili listela, dočim bi torus imao biti mnogo deblji od njihove širine. U srednjoj kružnici jest tica, ali u one dvije „što su joj po boku“ nije po lav, nego po sfinga. Drugi motiv na istijem vratima nije „imitacija obla meandra“, jer, opet velju, oblijev meandara i neima, nego je „vijugava loza“. Na toj lozi nijesu „četverolatični listovi“ oni što „napunjuju prazninu uvojaka“, jer listovi i neimaju latica, nego su to četverolatični cvjetići; a biće da se je tu samo izmakao *lapsus linguae* gosp. Buliću. Ti cvjetići poduprti su obvojnijem listom, kao spatom. Karakteristično je u toj lozi što su joj pazušca listova obuhvaćena slobodnijem prstenom bajamasta oblika.

O „posudi za krštenu vodu“ ili kropionici uzidanoj „u crkvi S. Dujma“ piše g. B. da „nosi motiv isti kao pomenuti prvi na pragovima i istu „izradbu“, sasviem da rekbi, da joj je gornji oblik iz kasnije dobe.“ Nezna se o kojemu to gornjemu obliku misli g. B., kojemu bi se imalo reći, da je „iz kasnije dobe“, jer toga nije razabrati po slici u Eitelbergerovoj knjizi²⁾.

Pošto neima narisa grobnice nadbiskupa Ivana Ravenjanina ni kod Jacksona ni kod Eitelbergera,“ za čudno mi je što se g. B. nije pobrinuo, da isti bude otjesnut u njegovomu djelu.

Eitelberger i Rački su toga mnenja, da je iz IX. vijeka glasoviti već nadvratnik S. Križa u Ninu; g. B. piše, da mu se čini da je iz „predkarlovinške dobe“, a ne kaže iz kojega vijeka. Iz VII. vijeka nemože da bude već zato, što neima na njemu ni najmanjeg traga iole pomnivoj izradbi, kao što se opaža na spom. vratima S. Dujma, niti mu ima u krugovima ijednog figuralnog motiva; a nemože da bude vrlo daleko od toga doba, jer ima u pazušcim lišća na vijugavoj loži one proste prstene kao što su na vratima S. Dujma, i ako nezgrapno izražene. Ja zato uzimam VIII. vijek, i to njegovu polovicu kao najprikladnije doba za postanak toga nadvratnika. Kuke oko oblučnog timpana crkve S. Donata u Zadru dokazuju jedan put više, da su one vazda služile kao ovjenčavajući motiv. Isto su tako upotrebljene kuke kao ovjenčavajući motiv luka; na plosnarezanim mramornijem vratnicama staroga svetišta crkve S. Maria in Valle u Cividale iz god. 762—776³⁾; na dva plosnorezana luka ciborija u Bagnacavallo iz VIII. vijeka⁴⁾; na komadu luka u S. Spasu u Brescia iz VIII. vijeka⁵⁾; na luku grobnice u krstionici u Albenga iz VIII. vijeka⁶⁾; nad plosnarezanim lukovima ušća bunara u Lateranskom klaustru u Rimu iz svršetka VIII. vijeka⁷⁾, te nad plosnarezanim lukovima drugog takovog ušća kod Ministarstva Poljodjelstva u Rimu iz svršetka VIII. vijeka⁸⁾. Svi nam ti spomenici dokazuju, da i odlučni timpan crkve S. Donata, koji je jednako urešen, mogao bi da bude, kako piše g. B. i „iz doba oko početka devetoga vieka“, ali još mnogo lašnje stariji, t. j. „iz druge polovine VIII. vijeka.

¹⁾ Nav. dj. str. 257. sl. 42.

²⁾ Nav. dj. str. 257. sl. 73.

³⁾ Catt. nav. dj. str. 95. — ⁴⁾ Isto str. 107. i 109. — ⁵⁾ Isto str. 128.

⁶⁾ Catt. nav. dj. str. 132. — ⁷⁾ Isto str. 149. — ⁸⁾ Isto str. 162.

O ploči sa plohozezbama u osam arkada što se nahodi u zadarskom muzeju S. Donata, rekao sam svoju u prošastnom broju „Viestnika“¹⁾. Ovgje mi je primjetiti još, da „niz ornamentalnih kružnica uzljem spojenih“ na gornjem rubu te ploče nije „po kompoziciji“ baš „istovjetan gornjemu rubu ninskoga nadvratnika“ niti „donjekle i onomu na nadvratniku južnih vrata Sv. Dujma u Spljetu“ — Na ninskom nadvratniku jesu užljem spojene kružnice, ali u njima nema nikakvoga figuralnoga uresa, već su samo u dva križići, a u ostalijem četverolatični cvjetići, dočim je na zadarskom pluteju jedan osmerolatičan cvjetić i jedna prelomljena šesterozraka zvijezda, a u ostalijem su krugovima četveronožne životinje i tice. Na nadvratniku S. Dujma kružnice su pak samostalne a nijesu megju sobom svezane. Ovaj je nadvratnik iz VII. vijeka, dočim je zadarski iz početka VIII. vijeka a ninski iz polovice VIII. vijeka.

Sudeć po slici objelodanjennoj u spom. Eitelbergerovoj knjizi (str. 136) nije vrlo tačan opis, kojijem g. B. prikazuje ulomak sarkofaga, što ga je ruski arhitekt Čagnin našao „pri iztraživanju drevne crkvice na zadarskoj obali Franje Josipa I.“ „Izpod gornjeg ruba“ nijesu „urezana“ „četiri ornamentalna okvira“, već samo njih *tri*. Nije poave tačno ni ono što piše g. B., da je „po dnu svakoga križa sa svakog boka po simbolična palma, isto kao i na svakom pobočnom kraku odozgora“, jer stoje po četiri palme samo oko srednjega i ljevoga križa, dočim desni križ ima više prečage desno i lijevo ne po palmu već po liljan. Trebalo je pak, da g. B. bude istaknuo po čemu se razlikuju palme na tom ulomku. Razlika jim je u podanku. Dvije palme pod prečagom ljevoga križa i dvije gornje srednjega završuju dolj u dvije zavojice uzgor uzvinute. Sve četiri palme ljevoga križa završuju sa dvije zavojice nizdol savijene. Dolnje dvije palme srednjega križa neimaju zavojica, nego završuju surovo otkinuto bez naročita podnožja; njihovi su zubi više raskrečeni i dublje urezani nego li na drugijem palmama. Obrub polja srednjega i ljevoga križa „sastoji se iz debela gajtana“ trogrebenasta, a samo onaj desnoga polja sastoji od „vijugova čokota“, „a svaki zavoj“ je „popunjen“ ne „trolatičnim“ već trokrpnim „listićem“. Vertikalni nizovi „kružnica spojenih na uzalj“, koji dijele srednji okvir od pobočnih, nijesu jednake širine, kao što nijesu ni svi okviri jednako široki (nego je desni najširi), već je desni niz za četvrtinu širi od ljevoga, tako da su u desnomu spojene samo tri kružnice, a u desnom su četiri i početak pete. U desnijem su krugovima šestero-latični cvjetići, samo najgornji je sedmerolatičan; a lijevi krugovi neimaju u sredini po palmetu, veće komad akantusova lista, koji se može da uzme i kao dvije polupalmete simetrično združene tako, da jim zubići ostaju s nutrnje strane. Trokutne praznine megju krugovima u obadva su niza izpunjene krinima. Najgornji trokutići izpunjeni su kukama, koje su izrasle iz krugova. Ob ovom ulomku piše Eitelberger²⁾, da oblici, koji su na njemu i na drugijem sličnijema, potvrđuju samo čin, da su „ovakovi uresi pripadali umjetničkom razdoblju narodâ, koji su u sedmom i osmomu vijeku

¹⁾ Vidi moj članak: „Hrvacki spomenici u Zadru“.

²⁾ Nav. dj. str. 137.

živjeli u Istri i Dalmaciji," a tijekom podupire moje mnjenje, da se slog ovizijeh spomenika može slobodno da zove *hrvacko-vizantinskijem*. G. B. piše, da je ovaj spomenik „srodan po kompoziciji sjeverotalijanskim spomenicim osmoga vieka; nu rek bi da radi nešto bolje izradbe pristaje priličnije u deveti viek.“ Ja tu nevidim „bolje izradbe“, nego li je n. p. u Cividale, pa cijenim, da je priličnije, da taj spomenik bude iz VIII. vijeka. Osmerolatični poluevjeteći u nizu arkadica, kao na ovom zadarskom ulomku nahode se i na gornjem rubu luka ciborija, što je sada na trgu s. Dominika u Bolonji iz VIII. vijeka. Na njima je bolja izradba, nego li na zadarskom ulomku, pa ipak jih Cattaneo²⁾ pripisuje VIII. vijeku.

O ulomku, kojega nacrt iznosi Eitelberger (Tab. XIII, sl. 2.) i o kojemu piše (str. 164.) da pripada istomu vremenu, iz kojega je drugi ureš, što se nahodi na pročelju vizantinske male bazilike S. Nedjelje, piše g. B. pod br. 10 svojijeh obj. dalm. spomenika, i kaže, da je na njemu „Izradba prilično dobra devetog ili jedanaestog vijeka“. Po tomu rek bi, da g. B. cijeni, da se izradba IX. vijeka malo ili ništa nerazlikuje od vajarske izradbe XIga., dočim je XI. vijek daleko odmakô od IX. vijeka, toliko u izradbi koliko i u bogastvu oblikâ i kompozicije, tako da, dok umjetnost u IX. vijeku, što no rijet, snom mrtvijem spava, u XI. vijeku se je već živo prenula i počimlje da stvara djela dostojna imena početka nagoviještanja na pravu umjetnost. Još piše g. B., da je to „ulomak crkvenoga pluteja crkvice S. Nedjelje,“ što Eitelbergeru nije bilo poznato. Nastavlja g. B. „Na njemu se vidi obrubni obli meandar, na osnovi čokota, čije zavoje popunjuje višelatični list, što se na kraju uvojka razvija.“ Treba mi još jednom opetovati, da to nije *meandar*, jer neima oblijev meandara, i jer se meandar, kao čisto geometričan urez, i organično lišće megju sobom isključuju; a to je pak još manje meandar u koliko i ne sastoji od jednoga, nego od više komada, koji su megju sobom spojeni. O tomu motivu kaže još g. B., da je „istovjetan po kompoziciji dolnjemu na ninskom nadvratniku, na južnim vratima sv. Dujma u Spljetu, ali bolje izradbe.“ On nije po kompoziciji *istovjetan* ninskomu niti onomu u Spljetu, nego jim je samo *sličan*, a razlikuje se u mnogo čemu, što je potrebno da se istakne. Na tom zadarskomu ulomku nije valovita grana cijela ni besprekidna, kao u Ninu i na spljeckijem vratima S. Dujma, već ona sastoji od pojedinih komada medju sobom sputanih. Svaki komad sastoji od trikrat ovijene grančice, koja na obadva kraja završuje peterozubnijem akantusovijem listom, a u srijedi — prema nutrjoj strani — ima dva lista sa pupoljkom megju njima. Is kraja nutrnjeg lista izahodi kao trokrp listak djeteline. Na ninskom nadvratniku je u svakom zavoju grane po trokrp list, a u Spljetu je na poduljoj petlji list i četverolatičan cvjetak. U Spljetu je još petlja obuhvaćena bajamastijem širokijem obručićem, dočim su u Zadru pazušca lišća kao čvrsto privezana. Ploha zadarskog ulomka „bila je podijeljena u više okvira,“ ali ne „prostim pravcima bez ornata,“ nego letvicama (listelima). Četveronožna životinja „u drugom okruglom okviru“ te ploče, koje „vidimo dvie noge i donju čest trbuha,“

²⁾ Nav. dj. str. 111.

nagagja g. B., da bi mogla biti „na pr. Lukin vol, ili Markov lav“. Vo' nemože da bude, jer su toj životinji na nogama čaporci a u vola su papci, a mogao bi da bude lav ili i grif. U Cattaneo-vom djelu su iz četiri mjesta slike plohorezanih paunova sa ulomaka spomenika iz VIII. vijeka i jesu: jedan paun na ulomku amvona u Grado¹⁾, dva pauna na već spom. luku ciborija na trgu S. Dominika u Bolonji, dva pauna na pluteju u dvorištu sveučilišta u Ferrari²⁾, i dva pauna na grobnici Teodate u Paviji³⁾. Svi ti paunovi imaju po sredini repa crtu, na kojoj su nanizane takove oči kao na ovom u Zadru br. 10. Na njima je još vaskolik rep na isti način izragjen kao na zadarskomu, sa kozijem certama od razvodnice put vanka. Repovi bolonskih i pavijekih paunova imaju uprav po četiri oka kao i zadarski, a oni gradskoga i ferrarskih imaju jih samo po tri. Sva je dakle prilika, da i zadarski ulomak potiče iz VIIIga, a ne iz IXga ni XIga vijeka, kako misli g. Bulić.

Čudim se, što se g. B. u svojem pregledu nije ustavio, da izpita ulomak, što ga Eitelberger spominje, sa pročelja crkve S. Negjelje, tijekom više, što mu ovaj nije iznio sliku. Eitelberger piše, da taj „urez pokazuje tri sveta kralja, i da je zlamenit uprkos svojoj varvarsko-djetinjskoj prestavi“.

I o pobočnijem pragovima nekadanje crkve S. Lovre u Zadru piše g. B., da „nose vijugasti čokot“, a mogao je izostaviti ono „na osnovi meandra“. On piše, da zavojke toga čokota „popunjuje listić, na kom sjede simbolične ptice, ili sitni ljudski kipovi sa križem na glavi ili u ruci“. Neznam koliko su pouzdane dvije slike nadvratnika i dovratnika tih vrata u Eitelbergerovoj knjizi (str. 133. i 134.), ali po njima opažam, da vrh čokota na dovratnicima završuje u dvije golubice, kojijema se oblik krila nimalo nerazlikuje od onih listića o kojijem g. B. piše, da ispunjavaju zavojke čokota. Više svakog takovog lista a ogranično združeno s njim opažam pak nekakav na kut prelomljen komad u istome položaju kao što su vrat i glava na gornjijem golubicama. Taj komad, nešto zato što je vremenom izlisan, a drugo što je nezgrapno izragjen, odaje namjeru nespretna klesara VIII. vijeka, da izrazi tičije glave. Po tomu vijugasti čokot nebi imao lišća, već, u mjesto njega, organično s njim spojene a surovo uklesane golubice bez nogâ. Na mjesto golubicâ vigjeti je na slici, na jednom mjestu desnoga dovratnika lik sveca sa krstom u ruci i nimbom oko glave, a na lijevom dovratniku vrlo surovo izragjen drugi ljucki lik sa krstom više glave. Uz jednoga i drugoga ima još po nešto kao da su krila, a da su, prikazivali bi angjele. Navratnik nije zarubljen „torom na jajašca“, već nizom dugoljastih zrna bisera, rastavljenih megju sobom parovima lećastih komadića, motivom našljegjenijem od klasične umjetnosti. Niz bisera spušta se od nadvratnika i niz nutrnje strane dovratnikâ. „U sredini timpana nadvratnika“, ne „u okruglom okviru“, kako hoće g. B., već u pakružnoj mandoli sastavljenoj od istijeh bisernih zrna, kakvijema su zarubljeni pragovi ne „sjedi svetac“, kako piše g. B. nego sam Spasitelj, kako piše Eitelberger, i kako se razumije po tragovima krsta što se opa-

¹⁾ Vidi Catt. n. dj. str. 103. ²⁾ str. 110. ³⁾ str. 129.

žaju na nimbu oko glave. O stablima za anđelima piše g. B., da su simbolične palme a Eitelberger, da su lovorike. Meni se čini, da nije ni jedno ni drugo, već, po grozdovima što na njima vise, da su loze simbolične. Eitelberger kaže, da „taj portal spada dobi potla Karlovinžke“, a g. B. primjećuje: Nama se čini, sudeći po prelošoj izradbi i po prevelikoj srodnosti, bilo u kompoziciji, bilo u izradbi ornamentalnih motiva ovoga spomenika, sa ornamentalnim vajarijama sv. Marije „di Aurona“ i Sv. Mihovila u Paviji, koja dva spomenika, nisu kasnija od početka devetoga vieka, da portal sv. Lovre nije iz toli kasne dobe, ko što bi hotio Eitelberger. Listina 918. godine spominje crkvu sv. Lovre kao već obstojeću; po čem se smije zaključiti, da je crkva prije desetoga vieka sgradjena, a valjda i prije devetoga. I ovgje je g. Bulić zaveden od Dartein-a. Auronina crkva u Milanu, koje su ostanci otkriveni 1869. god, jesu iz svršetka jedanaestoga vieka, kad je ona bila pripogragjena¹⁾ a ne iz dobe njezinog prvog gragjenja, a o crkvi Sv. Mihovila u Paviji, kazao sam već kako su Schnaase, Kugler i Cattaneo složni u mnenju, da potiče iz XIIIa vieka. Prispodoba dakle našeg spomenika s otijema odvela bi nas u XI. i XII. vijek. Nego Cattaneo dokazuje, da megju izkopanim ulomcima Auronine crkve ima neku četrdesetak vajarskijeh ulomaka, koji potiču iz prvobitne crkve sagrajene u VIII. vijeku. On iznaša sliku devetorice njih. Na jednomu od tjih pilastrima ista su onaka dva niza bisera, kao što je po jedan na nadvratniku i na dovratnicima sv. Lovra u Zadru. Povjestnički dokaz doveo je dakle g. Bulića dosta blizu k istini, te kaže, da je crkva zgradjena „valjda i prije devetoga vieka“, kao što se razumije da ima biti iz VIII. vieka, dočim su ga prispodobe sa talijanskijem spomenicima daleko odbijali od nje, ako slučajno nije g. B. mislio baš o spomenutom pilastrinu Auronine starije crkve.

G. B. zove *karlovinžkom* umjetnosti onu, koja se pojavljuje od polovine devetoga pa traje i za desetoga vijeka, a „predkarlovinžkom“, cijenim svu starokršćansku umjetnost do polovine IX. vieka. Čudnovata je ta razdioba! Schnaase nazivlje „karlovinžkom“, doba od Karla Velikoga pa do svršetka X. vieka, ali i to samo obzirom na zapadno-evropejsku umjetnost. Karlovinžko doba postoji pak samo u minijaturi i zlatarstvu, ali nipošto u graditeljstvu, kiparstvu ni slikarstvu, a i zove se tako samo za razliku od merovinžkog doba. Velike umjetnosti imaju tada vizantinsko doba. O pleteru na Kotorskom luku ciborija²⁾ piše g. B., da je „istovjetan s kninskim (br. 12., 25., 33.) i spljetskim (br. 45., 54.)“ Po mojem pokušaju klasifikacije trakastijeh spletenijeh uresa³⁾ pripadao bi taj ures pletenicama i to četrostrukijem pletenicama jedne treće vrsti, t. j. sastavljenijem od dvostruke pletenice Ax² i jedne dvostruke pletenice treće vrsti C, t. j. dvostruke *pravoertne* pletenice sastavljene od dviju krivu-

¹⁾ Cattaneo n. dj. str. 117.

²⁾ V. Jackson, Nav. dj. sv. III. str. 43., sl. 74. ili Catt. n. dj. str. 184.

³⁾ V. „Viestnik“ god. XI. br. 4. str. 116—119. i god. XII. br. 1. str. 12—14.

ljica. Takva pletenica nije nipošto istovjetna s kninskim br. 12., 25. ni 33., jer su to sve sami pleteri, niti s brojevima 45. i 54. iz Spljeta, jer br. 45. pripada četverostrukijem pravijem pletenicama, a ona u Kotoru je sastavljena, kako sam gori opisao; a br. 54. je krivoctna uzlovita pletenica. Ovaj komad u Kotoru nije, kao što piše g. B., „timpan“, već je *luk ciborija*, a timpana na njemu neima. Tako su i na rabskom ciboriju sve sami lukovi, a ne timpani. Meni se nečini, kako piše g. B., da se kotorski luk „slogom, izradbom i proporcijam sudara“ „sa svima sa timpanim (lukovima) rabskoga ciborija, i sa ulomkom timpana (luka) ciborija u Spljetu br. 50.“ Lukovi ciborija imaju svikolici obično pojas susredištan s lukom urešen kakovom pletenicom, ali su ostale česti drukčije urešene, pa se kotorski luk u ostalom ne sudara ni s rabskijema ni sa spljeckijem ulomkom. Motivi uresa su jim posve različiti, a slog jeste svjema zajednički hrvacko-vizantinski. Što se tiče „proporcije“, razmjerja, to su svi polukrugovi na svijetu istoga razmjerja, jer nemože da bude drugčije. Nemogu dakle da budu svi ovi lukovi „najvjerojatnije iz druge polovine devetoga vijeka“, već mogu svi ostali osjem kotorskoga vrlo lasno da budu iz VIII. vijeka ili prve polovine devetoga, kao što je srodan ciborij sv. Eleukadija u Ravenni iz god. 806.—816.,¹⁾ i onaj na krstionici u Cividale²⁾ iz god. 737., ili onaj u san Giorgio di Valpolicella iz god. 712³⁾. Obzirom na kotorski luk ciborija piše i ovo g. B.: »Ovomu istovjetnih objelodanio je g. Jackson mnogo istarskih timpana i pluteja, od kojih jedan nosi nadpis u karlovinžkoj elegantnoj kapitali, i godišnju naznaku 857. Ovaj datum nam je prvi podatak o pojavu karlovinžke ornamentacije i epigrafičnih oblika na našim stranama⁴⁾“ „o. c. vol. III., 295., 300., 301., 373., 400., 420.“ — Sl. 103. na str. 295. III. sv. Jacksonova djela prikazuje zbilja trokutni timpan iz stolne crkve u Pulju sa natpisom iz god. 857., ali on nije ni luk ciborija uopće, a kamo li još da bude istovjetan sa kotorskim lukom: Tu osjem paunova, golubicâ i monograma biskupa Handegisa neima uresa, a još manje baš pletenijeh trakova, i nije dakle nikakav „podatak o pojavu karlovinžke ornamentacije“ „na našim stranama“. Na str. 301. mu je slika pluteja ili ulomka grobnice sa kramom u arkadi na stupovima te pod prečagom simvoličnijem palmama, a nad njom su dva krivoctna trokutna uzla, kakvi se opetuju i u dva kuta luka, ali ni taj komad neima ništa zajedničkoga sa kotorskim lukom osjem općenitog sloga. Na strani 300. neima nikakove slike. Na str. 373. su na jednoj ploči dvije različite pletenice iz crkve S. Maria n Muggia-Vecchia kao rub pluteja, Jedna stoji okomito a druga gori vodoravno. Ta okomita pletenica sačinjava četvrtu jednu novu vrst četverostrukijeh pletenica t. j. pletenicu sastavljenu od dvostruke pletenice vrsti 2. sa dva slobodna valovita traka, koji se š njom prepliću a valovi jim dopiru

¹⁾ Cattaneo. Nav. dj. str. 171.

²⁾ „ „ „ „ 84.

³⁾ „ „ „ „ 80.

⁴⁾ Vidi Viestuik god. XI., br. 4., str. 118., a Kninski spomenici sl. 43. i 46.

samo do četvrtine širine ukupne pletenice. Vodoravna pletenica na tom pluteju sačinjava *četvrtu* vrst slomljenijeh krivoctrnijeh uzlovitijeh pletenica. Nije jasno nacrtana, ali rek bi da sastoji od elemenata sličnijeh onijema u krivoctrnom pleteru vrsti *c*³⁾. Na str. 400. je slika patrijarhalne stolice u stolnoj crkvi u Oglaju. Na njoj je na licu gornjeg stepena dosad neopisana jedna vrst četverostruke pletenice t. j. *četverostruka prava i pravocrtna*; na licu donjeg stepena je krivoctrna dvostruka pletenica α 2. u čijem su krugovima živinski i bilinski uresi. Na str. 420. je slika isprobijenog mramornog prozora iz blizine stolne crkve u Grado, koju je i Cattaneo objelodanio te sam ju prije napomenuo. Ne samo dakle što u Jacksonovoj knjizi nije objelodanjeno „mnogo istarskih timpana“ kotorskome luku ciborija „istovjetnih“, već i nije on objelodanio *nijednoga* istarskoga luka ciborija.

„Ciborij u stolnoj Rabskoj crkvi“ ne „nosi istu ornamentaciju kao i kotorski“. Ob obrubnoj pletenici na oblučju rabskoga luka ciborija piše g. B., da je „pleter“ „istovjetan“ „sa kninskim, i u kompoziciji i izradbi, na ulomcima br. 6, 12, 17, 25, 26, 32, 33, 34, 35, 39.“ dočim je ta pletenica posve različita od uresa kninskih br. 6, 12, 17, 26, 32, 33, 34, 35, jer su ovi pleterovi a ne pletenice, te i od pletenice 25, a slična je jedino, ali ne istovjetna pletenici br. 39. Naravski da g. B. govori samo ob onom luku rabskog ciborija, koji se vidi sprijeda, na slici u Eitelbergerovoj knjizi, jer su na drugijem licima rabskoga ciborija drugi uresi i druge pletenice, koje je trebalo potanje opisati i napose naslikati, što nije učinio ni Eitelberger, ni Jackson, pa eto ni sam g. Bulić.

O nekom „gornjem obrubnom uzlovitom karlovinškom pleteru“ na tomu luku piše g. B., da je istovjetan „s kninskim na ulomku br. 37.“ Ja sam taj ulomak prisposodio sa Eitelbergerovom i sa Jacksonovom slikom, koje se u ostalom vrlo malo sudaraju u potankostima — premda treba ispovjediti, da je Eitelbergerova izvanredno većom pomnjom nacrtana od Jacksonove, u kojega je većina slika nacrtana onako na brzu ruku, — ali nijesam našao nijedne pletenice na rabskom ciboriju, da bi bila slična onoj na kninskom ulomku br. 37.

Ob obrubnom motivu na ploči Br. 1. spljecke krstionice piše g. B., da je „po kompoziciji mrežast“. Tu neima nikakova obilježja mreže, pa sam ja taj ures nazvao već „pravocrtnom uzlovitom pletenicom“. ¹⁾ Isto kao lice ove ploče koje je „podijeljeno u dva vertikalna reda četverokutnih okvira skopčanih međjusobno ornamentalnim uzljem“ podijeljeno je i lice jednog ulomka dovratnika iz IX. vijeka uzidana u predvorju crkve sv. Ambroza u Milanu²⁾. Na milanskom ulomku su uzlovi pravocrtni „dočim su u Spljetu krivoctrni. Polja su urešena na obadva srodnijem linearnijem i bilinskijem uresima; na milanskomu su u nekijem poljima i životinje. Nestoji ono što g. B. piše, po njegovom shvaćanju karlovinškog i predkarlovinškog doba, da „ruža što za predkarlovinške dobe ima najviše dvanaest istorazmijernih

¹⁾ Vidi „Viestnik“. God. XII. Br. 1. Str. 13.

²⁾ „Cattaneo Nav. dj. str. 196.

latica, na ovom spomeniku imaju jih šestnaest i to nerazmjernih¹⁾, jer se u Cattaneovu djelu nalazi ružâ iz VIII. kao i iz IX. sa 12 i sa više od 12 latica, dapače ima jedna iz VIII. sa čak 24, a jedna i sa 30 laticâ.

Dvostruka pletenica, *prijekršće*, što je kao obrubni motiv komada 2 splj. krstionice, nahodi se na jednome križu u Foro Romano iz IX. vijeka¹⁾, te na jednomu pluteju staroga S. Abbondija u Como iz istoga doba.

Viješto je g. B. izveo dokaz za svoje novo tumačenje figuralne prestave na toj ploči. Po osobi potruške ležećoj rukama do lica sklopljenijem, u položaju „adorans“, gosp. B. tumači, da osoba sjedeća na prijestolju ne može da bude niko drugi nego Isukrst, a pred njim stojeća osoba, da je sveti Petar ili Pavao. Nego, kaže još, da je Spasitelju oko glave biserni nimbus, dočim ja tu nevidim nikakva nimbusa već vizantinsku krunu biserjem posutu i urešenu sa tri križa. Tako i Eitelberger piše, da je „okrunjen osobitom krunom, na kojoj se nahode tri križa,“ a Jackson da je okrunjen krunom biserjem posutom, bizantinskoga sloga“. G. B. se neustavlja, da pobije Eitelbergerovo i Jacksonovo mienje, a trebalo bi da to bude učinio, jer mislim, da je još malo kada ili nikada, barem u vjekovima od V. do X. Spasitelj bio prestavljen krunom, a bez nimbusa, pa bi to bio prvi slučaj. Ni osoba do Spasitelja neima kotura svetinje, kojijem su se tada u slikarskoj i vajarskoj umjcnosti označavali Sveci. Ta nestasica koturâ svetinje čini i mene sumnjati u tumačenje g. B., da dvije osobe predstavljaju Spasitelja i Sv. Petra i Pavla, a ne kralja i drugu osobu pred njim. Što je poklonitelj u položaju *adorans*, koji se dolikuje samomu Bogu, to bi moglo nagoviještati na lik Spasiteljev, koji je mogao biti prestavljen na izgubljenom nastavku ploče.

Eitelberger piše još, da osoba stojeća ima „neku vrst bječava, koje rek bi da sastoje od nanizanih kajiša“. Takve su bječve i u sjedeće osobe. O takvoj nošnji u sedmomu vijeku nahodim u jednoj bilješci kod Schnaase-a²⁾ ovakav opis: „*Fasciolis crura et pedes calciamentis constrin-gebat.*“ Na istom mjestu nahodim iz Monachus Sangallensis, lib. 1. c. 34 opis nošnje starijih Franaka kako slijedi: „*Erat antiquorum ornatus vel pa-ratura Francorum: calciamenta forinsecus aurata, corrigiis tricubitalibus insignita, fasciolae crurales vermiculatae; et subtus eas tibialia vel co-xalia linea, quamvis ex eodem colore tamen opere artificiosissimo variata.*“ „*Super quae et fasciolas in crucis modum, intrinsecus et extrinsecus, ante et retro, longissimae illae corrigiae tendebantur.*“ Takvu je nošnju sam monah vidio bio i u cara Karla Velikoga. Ništa lašnje nego da su i hr-vacki velikaši za dugotrajnijih borba sa franačkim osvajačima pri koncu VIII. vijeka, primili od njih i gori opisanu sjajnu nošnju.

Na ploči br. 4 spljecke krstionice nije „ornamentacija“ „istovjetna“ ni onoj na kninskom ulomku br. 20 ni 25, jer su sve tri različite vrsti slomljenijih krivoertnijih uzlovitijih pletenica. Na spom pluteju crkve S. Abbondija u Como ima megju ostalijem uresima takogjer jedna pentalfa, ali je krivoertno i ne glavni ures pluteja, kao na Spljeckoj ploči br. 4, već nuzgredan.

¹⁾ Vidi Cattaneo. Nav. dj. str. 161.

²⁾ Nav. dj. sv. III. str. 597.

Po srodnosti motiva na pločama spljecke krstionice sa pomenutijem talijanskijem iz IX. vijeka može se zaključiti, da su i one potekle iz istoga doba, a ne iz X. vijeka, kako misli g. B.

Ploča br. 47., što je iz krstionice S. Ivana prenešena u splj. Muzej, nije raspolovljena samo, kako se čini g. Buliću, već su to krajni komadi iste ploče kojoj neima srednjega komada. Lako se je tomu domisliti ponespretno nacrtanoj slici, na kojoj se vidi već, da se ulomci gornje obrubne uzlovlite krivocrtne pletenice nestapaju. Ja sam ta dva ulomku ispitao na mjestu i osvedočio sam se, da su slabo naslikani na Bulićevoj tablici. Ukupna duljina ploča je jednaka, ali se krajevi kružnijeh lukova nemogu da sastanu pošto je lijevomu tetiva duga 61 cm., a desnomu 63 cm. Tako ni polupačetvorine. na sredini ulomaka neimaju istu duljinu, jer je lijeva duga 41 cm. a desna 41.5 cm. Tice nijesu golubice, kako piše g. B., niti si „preotimlju zrnice simboličnoga grožgja,“ jer niti su u istom simetričnom položaju, niti su stojale na cijeloj ploči tako blizu, da bi mogle jedna drugoj. što da preotimlju. Lijeve tica izragjena je po načinu boljskih, te mislim da obe predstavljaju paunove. Ta ista tica stoji pruženijem vratom i glavom, te ima otvoren kljun, a desna prignula je vrat megu otvorena krila, te ima kljun zatvoren. U dnu lijeve pačetvorine trči desno polak neke životinje poput zeca. Rek bi, da je takova životinja i pri dnu desne polupačetvorine.

Izvrnuto je otjesnut spljecki ulomak br. 50. O tomu piše g. B., da njegovu „Srodnost ornamenata sa ostalim dalmatinskim spomenicim, nije potreba opetovati, ni analogiju s ninskim glede položaja natpisa.“ Ja mislim dapače, da je ob ovom komadu trebalo napose istaknuti, da mu je na okomitom rubu i na onom uz luk trostruka pletenica, kakvijeh nije još nagjeno u Kninu. Što se tiče natpisa, to u njega neima analogije s onijem na ninskom nadvratniku, jer je na ovomu natpis na stražnjoj strani, a na spljeckomu luku ciborija je ulomak natpisa na donjoj strani luka.

Slab je nacrt i ploče 51, pa se neusugjujem, da što o njoj potanje primjetim. Kazat mi je samo, da ima u spom. crkvi u Como takav jedan komad sa žrtvenika iz IX. vijeka,¹⁾ s tom razlikom, da u Como neima pod prečagom križa palama, niti su u kutima više lukova tice već krinovi.

I br. 55. je svakako vrlo slabo nacrtan, jer su zavojice, rek bi, ne od kamena nego od zamotane kovinske ploče.

Ures ulomka br. 61. nije istovjetan s br. 54., niti je srodan broju 12. ni 39., kako piše g. Bulić.

U knjizi „Hrvatski spomenici“ g. B. je prvi, koji je na znanstvenom temelju stao da proučava naše starine iz dobe narodne hrvacke dinastije, te se nije čuditi, što je u koječem pogriješio. Svršit mi je zato ovaj prikaz s riječima suvremenog jednog duhovitog talijanskoga fratra: „preghiamo chi leggerà a considerare, che i primi indagatori e ordinatori delle antiche memorie hanno sempre maggiori difficoltà da vincere, e più facile cagione di errare“.

U Korčuli na dan S. Petra Mučenika 1890.

Frano Radić.

¹⁾ Cattaneo str. 189.

D o p i s i.

Karin, 4. lipnja 1890. — Veleučeni gospodine! Osokoljen dobrim uspjehom Vašega davnoga puta do Medvidje, kojega mi ljubezno spomenuste u svom podavnijem listu u svrhu naravno, da bih doprinio zrnca koje i ja „Viestniku“, dne 2 tek. uhvativ sretna 24 sahta prostosti zaputih se do onih gora i krševa meni prije po imenu samo poznatih. Ovdolen podjoh preko Kunovca; tu opazih golemi Radekin križ, i pošto arkeologičke znamenitosti ne ima, mimoidjoh ga, zahvatih diel Popovića, ali dalje od poznatoga sudačkoga napisa u sv. Mihovilu, kojega onamošnji pučani za nijednu cieniu neće da ustupe Muzeu sv. Dunata u Zadru, predoči mi se Brgudska Gradina, koja bi me k sebi bila i privukla, da ne odgodih večer na jutro, da me tamo pop Božo privede, ali kad mu prispjeh kući u Radaljice, razumjeh, da je gvozdeni Čavlov u Medvidji. Jedva dočekah jutra, da vidim međjeda: u 8 sahti nadjoh se kod crkve, te stadoh obilaziti tamo i amo; svega vidjeh osim arkeologičkih predmeta. Pitajući za stare kakove razvaline, Luka Knez prstom mi pokaza Rupčovu ploču, prije dva mjeseca izkopanu, i nadviseću se gradinu. Pošavši tamo, prispijemo k ploči ležećoj na zapadno-sjevernoj strani gradine na ravnini tik puta, koji zemlje (polje) dieli od humca, na komu je grad bio, pri kutu na kom se put zavija od istoka prama podnevu, prije nego se stupi ka klisurini visokoj tri-četiri metra, na kojoj mišljah da je ploča mogla, ko na tvrdom podnožju, stajati. Ploča je duga od prilike 2 m. 50 cm. široka 70 cm. Od mekoga je vapnenca; razdieljena je na troje, gornje polje, na kojim je uklesano bilo popraje muškarca odbijeno je do ramena (popraju), to je razdieljeno od drugoga (srednjega) polja na kom je (to se razumie u reliefu) popraje žensko. Ovdje je opet ploča prebijena izpod vrata i okrnjena, da se ne da složiti sa glavnim komadom, na kojem su prsa i ramena ženskice. Oba su popraja liepo obložena krunisjom (kornišom) do kakovi 10 cm. dubokim. Na donjem je dielu ogledalo ovećega nadpisa, koji je pokvarila nešto voda a nešto ruka po iskopu vodeći crte nove po starim; strana zala (lieva) čitkija je, jer na njoj koso ploča ležala, pa ju je voda manje izpirala. Poznaje se

. . . TIVS TITI F·TVRATI
 . . . TIE TITO BVZETIA
 . . . MIEN AGELLI F
 . . . SESTO MERITO FIERI
 IVSSIT
 . . . VS BVZETIVS·T·L
 . . . SVO ARBITRATV TITO
 . . . TI AES ET SEX BVZETIA
 AES

Gornji komad glavom muškarca nije našast. U dnu je ploča zasječena, da u usjek umetne se , no rad svoje dužine morala je ipak biti stavljena uza zid, jer mislim, da nije deblja od 20 cm.

Na gradini pak našao sam komad ljutca, prije više godina izkopan

i na njem osmrtni mali nadpis. (*V Mommsen C. I. L. III. 2847. — Uredništvo*).

Po tom razgovoriv se mojim popom, krenuh put Zelengrada, ali *gradina* mi se prećini bez ikakve osobine, pa ju mimhodjoh, te se uzpeh na Bukovac, panj Bukovice, i vrcom izpod Cvijina grada, u mašti *Ćikin grad*, kao da je igda Ćika na Kruževu bila, gdje je i Sekina-lokva istom iz početka ovoga vieka, nije li tako i koja Cvija (Cvieta) mogla biti u blizini rimskih podrtina, pa po njoj i gradini ime? Ne osta mi vremena da ovoga puta obidjem Bojnik na zapad Kruževa, jer moradoh brzo u samostan se povratiti. Dužnom časti i štovanjem ostajem Vaš pokorni sluga
Fr. Andr. Vukićević.

Posedarje, 25. lipnja 1890. — Veleučeni gosp. Ravnatelju! Nemam ništa nova, da Vam za sad javim.

Ja sam kroz ovo zadnje doba u mojoj okolici dao kopati na više mjesta, gdje sam slutio, da bi se moglo što dobra naći; nu bez uspjeha. Bio sam prošlog mjeseca u Novigradu i tamo sam snimio i na hartiju prenio sve nadpise, koje sam vidio. Neimaju, po mom sudu velike važnosti, ali ih sa svim tim ovdje priklapam.

LAVS DO ADI 22
LV 1631 FATA
QVE STA OPERA
AL NOME DELA
MADONA DLA
CONCEPCIONE

ANO MDCXXXVII
FV FABRICATA QVESTA
CHIESA A NOME DELA
NATIVITA DELLA B.V.M
1718 FV RENOVATA

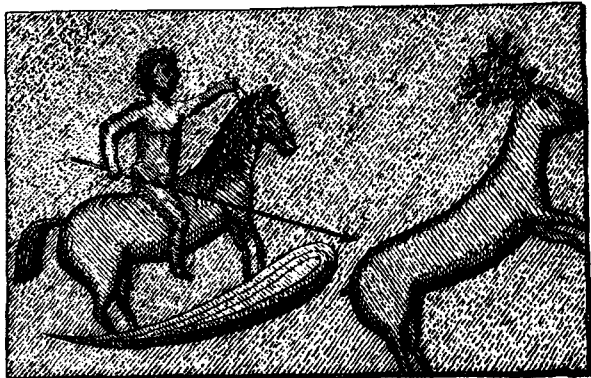
Ploča od kamena na burnoj strani
crkve sv. Marije u Novigradu.

Sa istočne strane gorispomenute crkve.

MDLXXXIII
LORENZO PAS90

PASCALIS CIGO
NIÆ DVX VE
AP:A:T:P:C
MDLXXXVII

Na takozvanim Velikim vratim u Novigradu, ova su dva nadpisa.

K tomu sam još narisao dva izradjena kamena, uzidana na pročelnoj strani stare crkve Sv. Katarine u Novigradu, koje Vam narise šaljem ovdje uklopljene.

Čuo sam ovih dana, da u Karinu ima nekoliko pločah sa nadpisim. Na jednoj da je utesano ime Lapsanović. Što skorije otići ću tamo, da razvidim i o stvari izviestim. Počitanjem, ostajem preponizni

Anton Calnago, muz. povjerenik.

U Vrlici, dne 3. rujna 1890. — Veleučeni gospodine! Tražeći kao povjerenik kninskoga starinarskoga društva dragocjene spomenike naših pradjedova, namjerio sam se na Otišiću, selu odaljenom od Vrljike desetak kilometara, a ležećem u lijepoj dolini na sjevernoj strani Svilaje, na mjesto, koje narod nazivlje „crkvinom“. To mjesto je gromila kamenja na posjedu udove Hinke Krunić p. Petra.

Znajući iz iskustva, da je svako mjesto, koje narod nazivlje „crkvinom“, dragocjeni spomenik iz dobe hrvatske samostalnosti, preporučio sam poznatim seljacima da gromilu malo pročiste i da mi, ako štogodj nadju, donesu. Na moju radost donese mi pred dva mjeseca jedan seljak dobro sačuvan rimski spomenik, koji je našao u gromili, i koji je vjerojatno došao tu kao gradja. Spomenik je visok 30 cm., širok 22 cm., a sada se nalazi u mom stanu u Vrlici. Radjen je na običnom kamenu. U pravitku slobodan sam priposlati vam točan snimak.

Željao osobno viditi mjesto, na kojem je nadjen spomenik, i u nadi da ću naći štogod od hrvatskih starina, uputio sam se na Otišić dne 12. kolovoza. Nada mi se je izpunila, jer sam našao ostanke velike crkve, slične onoj u Podosoju, što ju nedavno odkrih; a osim toga našao sam odlomak rimskog spomenika, koga niže priobćujem, ali koga ne mogoh snimiti radi kratkoće vremena, a k tomu je posve čitljiv, jer su mu slova dobro uklesana i dobro sačuvana. Taj odlomak nalazi se sada u Marka Arambašića p. Tome na Otišiću.

Okolo te crkvine vide se ostanci rimskih zgrada, koje se protežu daleko prema kućama Arambašića. Kada budem odkapao tu crkvinu, nadam se naći jošte mnogo rimskih spomenika, o kojih ću Vašu veleučenost svojedobno izvijestiti.

AL u svezi

Silvano Augusto Sacrum
Titus Candalio posuit.

. . . . ntis sibi et suis posuit.

Odličnim štovanjem

D. Petar Stanić, župnik

Razne viesti.

Previšnja milost. — Predsjedništvo hrv. arkeol. društva obaviješteno je putem *Vis. Vlade* od c. i kr. vrhovnoga komorničtva u Beču, da je nastavak *Viestnika hrv. arkeol. društva*, podnesen previšnjemu mjestu, milostivo primljen bio, i uvršten u c. i kr. obiteljsku fideikomisnu knjižnicu.

Zahvala hrv. arkeol. društvu. — Slavnomu odboru hrvatskoga arkeologičkoga društva. Slavni Odbore! Od kako se prvi glas pronio o otkriću hrvatskih spomenika iz narodne samovladavine u Kninskoj okolici odmah neki članovi Toga Slavnoga odbora a osobito sadanji slavni njegov predsjednik prof. Sime Ljubić najvećom brigom stali zagovarati podhyat hrvatskih starina. Koliko življe razvijao se rad oko hrvatskih starina, toliko veća briga Toga Slavnoga Odbora za te hrvatske starine rasla je, da mu je cilj Kninskoga društva skoro postao zajedničkim. Ovom brigom Taj Slavni Odbor skroz proniknut uz ostalo veledušno je rasporedio, da dobiti na zakladu za spomenik na grobničkomu polju budu ustupljivane Kninskomu starinarskomu društvu; da njegov književni i veleuvaženi organ *Vjestnik*, bude organom i spomenutoga društva; napokon je ove godine blagoizvoljeo istomu društvu priposlati izdašnu pripomoć od forinta pet stotina. Potpisano upraviteljstvo sve to pravom zahvalnošću ocienjujuć smatra se dužnim svoju najsmjerniju harnost i zahvalnost Tomu Slavnomu Odboru pismeno podastrieti, uz ozbiljno obećanje, da će sve svoje snage uložiti, da predpostavljeni cilj uspješno postigne; čime nada se, da će se najprikladnije Tomu Slavnomu odboru oddužiti. Još podastire svoja čustva najdubljeg štovanja.

Od upraviteljstva Kninskoga starinarskoga društva

Knin 26. lipnja 1890.

Predsjednik: Fra Luigj Marun. Podpredsjednik: Josip Dr. Slade. Tajnik: Miho Dr. Simemetin. Blagajnik: Josip Lovrić.

Odkriće predhistoričko u Mitrovici. — Poznati časopis: *Mittheilungen der Anthrop. Gesellschaft in Wien* XX. Band I u. II. Hefte (10) donosi članak pod naslovom: *La Tène-Fund von Mitrowitz an der Save in Slavonien*. Tu se kaže, da se je prigodom gradjenja kuće gosp. Čerycha u Mitrovici naišlo na dva koplja i jedan mač od željeza. Dolnji je dio ovoga mača veoma liepo ukrašen; a što je na njem znamenito, njegova je lit obložena tankom bronceom pločom, a to je prava riedkost. Gosp. Čerych posla sve gosp. Josipu Dušku u Josefstadt, dakako uzprkos zakonu, koj to brani. A ondešnja politička vlast?

Odkriće starina u donjem gradu Osjeku. — Osječka Drau, a po njoj sve naše a i mnogo stranih novina razglasile su proš. srpnja, da se je u vrtu donjogradske bolnice u Osieku naišlo na znameniti fund rimskih starina, da se otkrilo rimsko zdanje sa zanimivimi predmeti, te da se izkapanje nastavlja troškom gradske občine. Uz toli omašne viesti muzealno ravnateljstvo našlo se prisiljeno, da uputi u Osiek svoga pristava Dra Iv. Bojničića, i neka se o tom otkriću na licu mjesta točno osvjedochi, i predloži dalnje uredovanje u tom poslu. Na svom povratku izviesti Dr. Bojničić o stvari ovako: „Kraj zem. bolnice u donjem gradu ne daleko

od obale Drave nadjene su naime, prigodom obradjivanja polja, zidine jedne malene, po prilici 3 metra dugačke i isto tako široke rimske sobice. Zidine su sada $\frac{1}{2}$ —1 metra visoke, te su vrlo prosto bijelo i crveno bojadisane. U sobi nije nadjeno nikakvih predmeta, osim odlomaka jednostavne biele štukature, kojom je možda strop ukrašen bio, te mnogobrojnih malenih šesterokutnih kamenčića, kojimi je pod taracan bio. Nije tu dakle bilo, kako su novine javile, fresco-slikarija i mozaika. U sobici nadjene su još kosti, o kojih su novine pisale, da su čovjeka, nu ja sam se osvjedočio, da to nisu kosti čovjeka već teleta. Pošto je ova malena sobica bez dvojbe dio veće zgrade, bilo bi vredno na tom mjestu poduzeti dalnja izkapanja“.

Vita di Giovanni Tonco-Marnavich canonico di Sebenico, arcidiakono di Zagabria, vescovo di Bosnia, di monsignore Antonio Giuseppe Fosco vescovo di Sebenico. Sebenico 1890. p. 62 in 8. — U ovoj knjižici presv. biskup šibenički Ant. Jos. Fosko pomnjivo i oštromno izražuje o životu dobro poznatoga hrvat spisatelja Ivana Tonka Marnavića, rodom Šibenčanina a porieklom Bošnjaka. Uza sve da jih mnogo o Ivanu pisalo, slabo je do sad poznat bio; te ovaj Foskov sastavak ne malu korist pruža i književnoj i crkvenoj našoj poviesti. Za taj uspjeh Fosco ima zahvaliti mnogim izpravam, koje su do sada u zabiti ležale u arhivu svoje same biskupije šibeničke, a znao si pomoći i drugimi iz drugih vrela. Grihota, što nije protegnuo svoja iztraživanja na bečku dvorsku knjižnicu i arkiv a navlastito na arkiv mletački, imenito na depeše poslanika mletačkoga u Beču i u Rimu, pošto je republika kašnje budno pazila na Tonkove korake, smatrajući ga odveć privržena avstrijskoj kući te i Jezvitom, koje je tada srdačno mrzila. Odavle potiče i mletački odpor proti njegovu imenovanju za biskupa u Šibeniku. Fosko je pako podosta pročistio viesti, koje su se do njega ponavljale u opisih Tonkova života, te si je i tim za našu knjigu liepe zasluge stekao.

Opomena. Na strani 110. r. 18. čitaj *sbirka* mjesto *sliku*.

GLASNIK

starinarskoga društva u Kninu.

Redovito tromjesečno izvješće Kninskoga starinarskoga društva.

I kroz zadnji tromjesečni rok nije društvo nikakova proizvelo kopanja rad već poznatih uzroka oko društvene zaklade i zgrade gdi da smjesti svoje izkopine. To su točke, oko kojih sad se sva briga društvenoga upraviteljstva vrti, i pokrenuli se sretno, doisto će društvo moći biti zadovoljno sa tim uspjesim. Već je istaknuto, kako svi novčani prihodi, što su zadnjeg vremena društvu stigli, položeni ko društvena nepokretnina kod Splitske Banke. Danas k tomu može se nadovezati da je već gotova po Dr. Sladi i osnova sa nacrtom i odnosnim trebovnikom za društvenu zgradu

gd bi se starine položile. Sgrada bi bila podignuta sa istočne strane franovačkog samostana uzduž obćinske ulice do Slavićeve kuće. Za sad se radi samo o prizemnim prostorijam dugim met. 20, a širokim met. 6, visokim met. 4; koje bi prostrani hodnik dielio u dvie velike sobe. Odnosni trebovnik iznosio bi do f. 5.000. U pripomoć ove zgradje franovački samostan bi podpomagao sa jednim dielom gradiva, koga na raspoloženju ima, a ostalo bi društvo moralo providiti, nekreću u svoju zakladu, dali sredstvom izvanrednih prihoda. Da se podpomogne dograditi ova za sad i ako siromašna sgradja, u prvomu redu bio bi pozvan Dalmatinski sabor, koji i dosad je društvo podpomagao sa for. 1.500. Pošto starine, što jih društvo na svjetlost iznaša, tiču se najslavnije prošlosti našega naroda, naravno je, da je narod dužan pružiti priliku kako da se te njegove svetinje čuvaju. Društveno upraviteljstvo računajuć na rodoljubnu svjest, kojom je većina Dalmatinskoga sabora proniknuta, nimalo nedvoji da će glasovati svu potrebitu svotu, da se naši spomenici iz tamnih samostanskih hodnika u prilične prostorije smjeste. Tomu Dalmatinski sabor može doskočiti jednom glasujuć svu potrebitu svotu od for. 5.000, ili ako godišnju dotaciju od for. 500, povišiv ju na f. 1000 za deset godina zajamči. Na predlozi toga bi društvo potrebitu svoju pozajmilo, podmirivalo kamate i amortiziralo dug. Već je franovačko samostansko starešinstvo u Kninu privoljelo, da se na njegovu tlu podigne ta zgradja, i do malo dana očika se potrebita takodjer privola nadležnog preč. defnitorija, te će biti odmah upravljena molba na sabor sa nacrtom i trebovnikom. Ako se sada radi o vrlo čednoj zgradji, ipak naš narod ponosno će moći brojiti u tomu još jednu stečevinu na kulturnom polju.

Sad nekoliko redaka od naših povjerenika. Gospodin Luka Mikelić šalje prepis ulomka jednog rimskog nadpisa našasta u Kljaci (Municipium Magnū), koji je isporučen slavnomu uredničtvu Vjestnika¹⁾. Špiro Katić javlja, da je opazio na Kosovu u selu Uzdolju na vodi Pločas dva komada ornamentike iz hrvatske dobe. Društveni presjednik u društvu vriednog učitelja gosp. Radića pošao na lice mjesta i uvjerio se, da su upravo komadja iz spomenute dobe, i po prilici da su ulomci sarkofaga. Odkle potiču ta komadja mučno je ustanoviti, ali svakako su izvadjeni iz bližnjih ruševina, kojima je celo Kosovo posuto. Isti Katić dojavio je, da u Biskupiji u seoskomu bunaru, koga su još Turci sagradili, opaziti je ulomaka, koji bi se mogli takodjer odnositi na našu davnju dobu. I tamo društveni presjednik otišao i sašao 4 met. na dnu bunara, buduć rad ljetne suše bunar je presušio, te se lako mogo uvjeriti, da nekoliko komadja iz mramora *cipolino*, ko prosto gradivo su uzidani, ali nemogao razaznati, dali se radi samo ob ornamentalnim ili epigrafičnim komadima, pošto gradjeno lice okrenuto je k zemlji. Nastojati će se ta komadja izmjeniti sa drugim i tako i o tomu na čistac izaći. G. Josip Sedran, zidar, upravi-

¹⁾ Taj nadpis, našast u Balinoj Glavici na zemlji *Žerovičina Lastva*, sada kod Joke Masine u Muljaneviću, glasi:

R VITALIS SIBI
ET CONIVGI SVN

teljstvu je dojavio, da u selu Pagjine kod Knina pregrađujuć absidu grko-iztočne župske crkve sv. Jurja izpod žrtvenika u dubini 2 m. našao je sedam ulomaka raznih nadpisa, koji bez sumnje odnose se na našu davniju dobu, i da je ta komadja htio u Knin prenieti, ali da su se tomu neki seljaci usprotivili. Dok on mišljao kako da barem društveno upraviteljstvo o našastim nadpisim obavjesti, zlobnom rukom biše odnešeni, te jim se još nije u trag ušlo. Ima nekoliko ulomaka u sprednjemu dielu crkve i na jednomu ulomku *IN DICNA DOMV FVNDA*. S jednog arkitrava naročito je nadpis stuđen, a ornamentika je ostavljena. Vriedni naš društveni povjerenik iz Vrlike gosp. Stanić šalje nam dva prepisa rimskih nadpisa, koje takodjer po običaju ustupljujemo slavnomu uredničtvu Vjestnika, a njegovo izvješće o hrvatskim starinam u onoj okolici počimljemo u celosti objelodanjivati. (V. gori).

Bilježke kroz starinarske izkopine u Kninskoj okolici od god. 1885—1890.

Odkrivenu prama iztoku okrenutu crkvicu po navedenim podatcima župničkih upisnika, okrstismo crkvom sv. Luke, i što je na oko izgledala u razmjeru vrlo nepravilna oduga pačetvorina široka, koju je razlogom Vinalić nazvao „*bis lunga*“. Raznovrstnost gradje zidova namećala je misao, da je to mrtvačka crkvica u vrlo kritičnim vremenim sazidana, ili pregrada veće crkve prama nadošlim promjenam. Ovo zadnje nagadjanje podkriepljivali su očiti dokazi, koji se bistro isticaše u četiri reda kockastih pilona ozidanih iz bieloga domaćeg vapnenca, a pri vrhu sa sjeverne strane završivao ga tri metra dugi zid istoga gradiva, dočim sa istočne, mjesto izrovanog jednakog gradiva nadogradjivalo se sa rabljenom sadrom. Prostor izmedju pilonâ, pak zaglavak koji je presjecao *presbyterium*, takodjer je sa sadrom popunjen bio, tako da ova crkvica protezala se od presbiteria do atria starinske crkve. Na pročelju nenadjošmo vrata, dočim izmed prvoga i drugoga pilona sa istočne strane odkrismo uzahna vratašca izkrpljena davnijim gradivom. Zidovi u ovom prvom stanju odkopa, nad zemljom pri vrhu stršili su visoci 1·50, a pri dnu za sam 1 metar visine. Za kakve zidove pobočnih brodova, a osobito atria ne bijaše vidljiva znaka, što je sve pod zemljom bilo zakopano, i na sve krajeve prekrivale nadgrobne teške ploče-stećci. Ovakovih šest ploča u dubini 1 metra u istoj crkvici otkriveno je, što napućivalo na dva sloja takovih grobova nad zemljom i pod njom. Odvaljena bi ploča pred pobočnim vratima i otvoren liepo ozidani iz rabljene sadre i drugoga davnijega gradiva duboki grob i u njemu nadjeno ostanaka od osmerice ljudskih lješina, glavami okrenuti k zapadu, a rukama opmjenim ko svih mrtvacu što kroz amošnju radju bi našasto. Tlo groba bilo je od same zemlje U pobočnim zidovima opažena su po dva reda lukanja, jedne nad drugim, o koje su opirali se drveni podpornjaci na koje su liesovi bili polagani. Takodjer ovom prigodom otvoren je sa sjeverne strane uz crkvu izvana jedan grob, kog prekrivala ploča sa oznakom odugog dvosječnoga mača, a povrh mača urezani krst. U ovomu grobu iz same krečine u suhozid izklitanomu bio položen jedan mrtvac i ništa drugo.

U odkopanomu obsegu našasto je nekoliko ornamentalnih i epigrafičnih ulomaka, neki licem k zemlji položenim, neki u pločniku presbiteria uloženi, a neki tamo amo po crkvi razbacani, a neki opet na samomu površju zemlje, a neki dublje položeni. Pri dnu crkvice s lijeve strane našasta je ostojećeke polovica liepo izvezene kamenice, u bielome vapnencu kakova se u Segetu kod Trogira kopa, od koje, opet nekoliko mjeseci kasnije, pri vrhu groblja našast je drugi oveliki ulomak. Jedan dio ovih ornamentalnih i epigrafičnih ulomaka objelodanjen je u „Hrvatski spomenici“¹⁾.

U presbiteriu u pločniku našast je jedan veliki ulomak liepo izrađenog rimskog mramornog sarkofaga. Suvviše na istomu mjestu našast je jedan veliki ključ, jedan ulomak zvona i ništa drugo. U prvobitnom stanju našast je samo mramorni postavak plutea, koji preko svega srednjega broda dielio presbiterium od tiela crkve, ali odnosni stupići, od kojih je sastojao taj plutej, nisu našasti. Iza ovoga pluteja prostor je bio popločan rabljenim mramorom i bielim vapnencem i drugom smjesom davnijega gradiva, što bistro dokazuje, da nije nego kasnija krparija.

Malo niže po crkvi na tri mjesta preostalo je po malo taracana tla, koji je sastojao iz primjese stučene opeke, kamena i vapna.

Ova dosadana odrića već su temeljito podkriepila mnenje, da se ovdje kriju znamenite ruševine, za to razborstvo je svjetovalo, da se načeta radja zaustavi, dok se predstojeće zaprieke odstrane, i namaknu potrebita sredstva, bez kojih nebi se nego nakazilo ovo liepo djelo.

Najveće zaprieke, kako smo s prva napomenuli, bile su u razdraženosti političkih i vjerskih strasti, koje na vrieme predvidjelo se da će i ovdje strašću odušiti, jer izlike je lako naći, pa te trebalo je u koliko se moglo predusresti. Usuprot što i dan danas tu rimokatolici Biskupije i Polače svoje mrtvace pokopavaju i na svemu onomu groblju faktični posjed uživaju, ipak protustranka izliku je našla što je tu kadkad seosko blago paslo i pod zaštitom toga abuzivnoga prava odlučila kopanje starina prepriečiti. Da se ta namjera predusretne obgradilo se čitavo groblje plotom, a po groblju stabala posadilo, nu to nije stvari koristvovalo; jer naslučena oporba sa svim biesnilom se dne 5. i 14. ožujka 1886. oborila; plot potrla, stabla posjekla a občinsko upraviteljstvo u Kninu podiglo sudbenu parnicu i starine kopati zabranilo.

Pokušavani su svi razboriti načini ne bili se na mirne taj spor poravnao ili barem prevremeno dobila dozvola starine kopati. Najprije stari-narski promicateljni odbor obrazloženom molbom 31. siečnja 1887. zaprosio je tu dozvolu, ali dne 1. ožujka iste godine bi mu nječno odgovoreno. Trebalo je opet dugo čekati, dok se strasti malo utišmaju, koje su se nešto i utolile prilikom nekog kompromisa, što su isti rodoljubi, koji su stari-narski posao vodili, popuštali mjestnu političku oporbu u cieniu te dozvole. U tomu smislu sporazumljeni trebalo je opet formalnu molbu na občinsko upraviteljstvo u Kninu dne 14. lipnja 1887. upraviti, te iza povoljna odgovora zaveden je dne 5. srpnja iste godine medjusobni zakoniti ugovor. Glavne točke toga ugovora vrte se kako radja kroz godinu dana mora

¹⁾ Hrvatski spomenici. Svezak I., br. 1, 7, 8, 26, 28, 30, 31, 32, 33, 34, 35.

biti dokončana; kako razrovano zemljište, koje bi od smetnje seljanim moglo biti, morati će se opet zasuti, izim onoga što iz znanstvenih svrha treba da otkriveno ostane; kako, ako bude potreba krenuti u seoski put, koji ondešnje ruševine presjeca, da će društvo novi otvoriti; napokon da društvo starinske predmete što bude ovdje naći, neće smjeti darovati, prodati ili na drugo mjesto prenieti bez privole občinskoga upraviteljstva. Nije bilo druge, nego umiljato prihvatiti te narinute uvjete, samo da se djelo uzmogne nastaviti.

Za istu svrhu trebala je privola i od druge parbajuće se stranke rimokat. crkvinarstva u Kninu, nu ta se već mnogo prije dobila sa ugovorom 10. lipnja 1887.

Prije nego nastavimo opis daljnih otkrića, sgodno spada napomenuti najnoviju odluku občinskoga upraviteljstva u Kninu od dne 18. travnja ove godine br. 1280, kojom ovo poravnano pitanje opet pooštrava se i naredjuje društvenomu upraviteljstvu, da kroz rok od mjesec dana sve odkopane sgradje na groblju u Biskupiji zemljom zaape; inače da će isto občinsko upraviteljstvo to proizvesti nasilnim načinom a na društveni trošak. Suvviše zabranjuje dalje tu starine kopati. Naravno proti ovoj nezakonitoj odluci društveno upraviteljstvo uteklo se na občinsko vieće, od koga se sada riešitba očeku.

Ove neugodne navode trebalo je spomenuti kó u odgovor tolikim prigovorim, zašto nije temeljno izcerpljivan jedan po jedan položaj, mjesto tamo — amo započimati a nigdje nedočeti. Nevjerojatne su poteškoće, koje na sve krajeve priečile su naravni razvoj našega starinskog rada i kako se primorano bilo poput Žudija povraćenih iz Babilonskoga robstva, koji dok su jednom rukom nadogradjivali zidove Jeruzolimske, drugom rukom morali su odbijati neprijateljske nasrtaje.

Ostavljajuć na stranu ova žalostna razmatranja, povraćamo se k teku izkopinã.

Pretrgnuto kopanje dakle istom poslie dvie godine nastavljeno je dne 9. lipnja 1888.

Najprije pootvarano je u crkvisi zaostalih šest grobova, koje, kako spomenusmo, prekrivale debele nadgrobne ploče. Dva groba bila su liepo i pravilno sa rabljenom sadrom ozidana, a ostala četverica prosto i u suho od kamena krečine, kojim je prepuno Kosovo, izklitani. U srednjem brodu sa istočne strane pred samim presbiteriom uz otvoreni grob odkopana je jedna četvrtasta ozidana sprema, gdje su iz ovoga groba spravljane kosti prvashnjih mrtvaca i za to u istoj našasti su ostanci dvojice a u grobu jednoga mrtvaca, i uz ovoga dvie u srebru pozlaćene naušnice. Malo niže u istomu brodu, ali do sjeverne strane u grobu našasto je ostanaka od petorice mrtvaca bez ikakova drugog obilježja, a u ostaloj četverici po jednog mrtvaca.

Za ovim radnici su napućeni, da potražuju zidove pred crkvicom u pravcu zadnjega piona. Nije bilo trudno naći prekinutu nit zidova, koji i ako su dublje u zemlji ležali, ipak su u temelju celokupni. Našasti zid služio je kažiputom kako da se nastavi razkapanje. Tim pravcem odgalilo se 2 met. duga zida pak se susrelo na zidu grob iz kasnije dobe, a iza groba otvorila se široka vrata, koja uvadjala u istočni brod bazilike. Tri

metra niže pokazao se prvi nugao toga broda, pak se obrijatio i drugi. Sada se udrilo prama istoku uz duž ovoga broda i snimao prvi naslag zemlje a u zemlji nekoliko priprostih uzahnih grobova otvoreno, svi iz kasnije dobe. Našasto u kom po jedan u kom po dva mrtvaca. Ove docnije grobove prekrivale su velike ploče — steći, bez ikakove oznake doliš na jednomu najvećemu, što jih se u okolini nahodi, i na njemu uklesan dugi mač a uz mač neki drugi znak, koji neizraziva pravog znamenovanja jeli srp ili pojas, kojim se mač pasao. I pod ovom pločom ležao mrtvac kasnijeg vremena. Razrušiv ove grobe a ploče doliš zadnje izvan ovog broda odvalismo. Opet s vrha dolje prama pročelju nastavilo se skidati drugi naslag zemlje i u njemu odkrivati drugi red priprostih grobova; neki dublje ispod teracanog tla a neki u sred postavljeni, kó da su u tlo na polak utopljeni. I ovi grobovi i mrtvaci i ako su davniji od prvih, ipak nisu suvremeni sa bazilikom; nego su, po našem čvrstom uvjerenju, iza njezina porušenja sagrađeni. U nekim našasto je po par srebrenih pozlaćenih naušnica i u po kojem po prsten. Skidajuć ovaj drugi naslag odkriveno je tlo ovoga broda sa priostalim na nekoliko mjesta opisanoga taraca, koji se lagano prama vrhu bazilike uzdizao; te nije bilo tlo vodoravno nego malomal prama presbiteriu uzdignuto. Sa dna ovoga broda radnici po treći put biše okrenuti prama vrhu da skidaju treći naslag, koji napunjava prazninu do prvoga pilona. Ovdje bi odkrivena mrtvačka kapela sa dvie celije, sa kojima se obćilo kroz mala uzahna vratašca. Podnožak ovih vratašca bio je iz naopače položenog lica bogato izradjenog ulomka u bielomu mramoru sarkofaga, na komu su bila uklesana dva kipa: ženska obučena, mužkarac gol, a medju njima prepričala se okićena groždjem bujna loza. U svakoj celiji mogla su biti smješćena po dva groba. Ipak u prvoj nije našast ni jedan, nego se samo opažala na zidovima jaka ogarina vatre. U drugoj našast je liepo položen sarkofag bez poklopca, a sarkofag takodjer sav od vatre ispucao i u njemu mrtvac u obićajnoj poziciji položen, i prekriven saledjenom zemljom. Uz noge mrtvacu našasta je jedna najveća naušnica što jih dosada nadjosmo, o kojoj može se nagadjati da je tu sa zemljom svaljena, nego što bi se odnosila na ovoga mrtvaca. Poklopac, koga nenadjosmo, valda je u nekoj neizvjestnoj prigodi snimljen i položen u blizini na grob koga kasnijeg mrtvaca. Naravno se sudi, da je sarkofag i mrtvac suvremen bazilici. Obzirom što je ovo najvažniji grob što dosad nadjosmo u najvećoj bazilici kó što je ova, na vrlo prikladnu i uglednu mjestu postavljen, slobodno nam je nagadjati da je ovo grob koga hrvatskog velmože, pa bilo i kralja. Ovu svoju tvrdnju imamo nadu da bi mogli kroz doljno razkapanje ili kakvim drugim povjestačkim podateim potvrditi. Navodi dukljanske kronike liepo bi se sa ovom bazilikom hoćeš, nećeš sudarali, i u prilg ovomu grobu umjestne dedukcije mogle proizvesti. U nadi da će se kadli, tadli što ob ovomu izvjestna ustanoviti, cienili smo umjestnim pomljiivo iz saledjene zemlje posakupiti kosti i u malom drvenom liesu sahraniti u našoj starinarskoj sbirci. Za veću opreznost ove kosti svojom rukom naš je presjednik pomljiivo posakupio, ali žalibože jako su truhle bile, te je nešto i u prah sasulo se.

(Nastaviti će se).